Bori Imre

„MODERNIZMUS" A *HÍD*BAN

A *Híd* történetének ötven esztendejében, ha főbb jellemzőit nézzük, azaz ha nagy léptekkel mérjük, alapjában véve három esztétikai nézethez igazodott. Közülük csupán a felszabadulás után uralkodót lehet egyértelműbben, biztosabban és közelebbről meghatározni, a másik kettő kapcsán legfeljebb domináns „irányról", de nem esztétikai egyeduralomról beszélhetünk — így azután akkor a jelenségek bonyolult kapcsolatait, szövevényességét kell szemünk előtt tudnunk, amikor a könnyebb eligazodás érdekében leegyszerűsítünk, és emlegetünk „szociális irodalmat", „népiességet", „szocialista realizmust", s mint hozzászólásunk címében írtuk, „modernizmust". Nem azért kezdtük azonban a fentiekre való figyelemfelkeltéssel hozzászólásunkat, mert azt szeretnénk bizonygatni, hogy a folyóirat szerkesztőinek nézetei (ha esztétikai kérdésekről volt szó) problematikusak voltak, illetve hogy esztétikai felfogásuk létezését akarnánk kétségbe vonni, hanem azért, hogy tényként rögzíthessük: a *Híd* gyakorlata és vallott esztétikai nézeteinek határai általában nem estek egybe, s azt is tudomásul kell vennünk, hogy differenciálnia kell az elemzésnek minden esztétikai kérdés kapcsán, s konkrét vizsgálódással lehet csak megbízhatóbb megállapításhoz jutni. Most csak arra lehet utalni, hogy a *Híd*ban megjelent szépirodalmi szövegek és az ezeket kísérő, velük párhuzamosan közreadott elméleti-kritikai jellegű megnyilatkozások nem tükrei, nem reflexei vagy következményei a szerkesztésben vallott, globálisan követett esztétikai felfogásnak. Lehetséges természetesen összekapcsolásuk és szembesítésük, de ugyanolyan mértékben önelvű interpretálásuk is. Mind a két típusú munka eredményhez vezethet, ha nem keresünk szigorú megfeleléseket az egyiknél, s bigott következetességet a másik esetében.

Vonzó lenne példákat felhozni a fenti megfigyeléseink helyességének bizonyítására, hiszen az ötven esztendő gazdag anyagot kínál. Itt és most megelégszünk azonban annak konstatálásával, hogy a háború előtti *Híd* úgynevezett esztétikai felfogása sajátos, jellegzetes többek között azért is, mert benne találkozott össze az, amit „szociális irodalomként"

szoktak emlegetni, azzal, amit úgynevezett „magyar népiességként" ismerünk. Tovább menve abban is, ami „szociális irodalom" jelen volt mind Jovan Popović és Radovan Zogović, mind pedig Miroslav Krleža szelleme, s velük párhuzamosan még egy szellemi (de nyilván politikai) nézetkör is, amelyre eddig nem találtam nyomát, hogy felfigyeltünk volna, a délszláv népiességé, őstehetség- és parasztirodalomé, amely valójában a magyar népiesség rokon- és egyben ellentétes karakterű irányával korrespondeál. Mihovil Pavlek Miškinában fedezik fel ezt a délszláv népiességet-népiséget 1936-ban, s a következő esztendőben is felbukkannak délszláv őstehetségek írásai a *Híd*ban. Egészen frissen a romániai magyar író, Balogh Edgár, beszél arról Györffy Istvánra, a jeles etnográfusra emlékező írásában, hogy a kolozsvári *Korunk* közleményeiben is legalább két irányzat volt: a marxizmusnak egy dogmatikus irányzata, s egy másik, azoké, akik „a népiségből és a népi kultúrából és a falukutatásból startoltak". S természetesen volt egy harmadik irányzat is — Sinkó Ervin ismert neve jelezte, s ez, mint tudjuk, bizonyos módosulással majd jóval a felszabadulás után, inkább az 1960-as, mint az 1950-es években a *Híd* esztétikai gondolkodásába is beépül, illetve arra hatást gyakorol.

Felhozott példánk egy aránylag kis terjedelmű időszakaszban jelezheti, egyrészt, hogy valóban összetett, körültekintő, egyoldalúságokat kizáró szemlélet nélkül a *Híd* esztétikai arculatát lehetetlen megrajzolni (más jelenségekre is ezt vonatkoztathatjuk nyilvánvalóan), másrészt pedig ahhoz a felismeréshez is eljuthatunk, hogy bizony az összefüggéseket feltáró, a megismerő munka dandárja még nincs elvégezve, noha a feladatokkal való szembenézés felé már közeledőben vagyunk — most már nem csupán a háború előtti *Híd* esetében, hanem a háború utáni nagyobb, immár négy évtizednyi időszak tekintetében is, amelyből vagy huszonöt esztendő a „modernizmus" égisze alatt telt el. Egygyel több ok tehát, hogy ennek kérdését is felvessük, amikor a *Híd* történetéről, jellegéről (és jelentőségéről) most gondolkodunk.

S mert ezt tesszük, szükségesnek látszik mindenekelőtt jelezni, mit kell hogy jelentsen a *modernizmus* ebben a hozzászólásban. Először is szeretnénk elzárkózni minden olyan modernizmus-értelmezéstől, amelyben ez a fogalom kiegyenlítődik a „korszerűsödés", az „ál-maiság" fogalmával, mint például az *Esztétikai kislexikon*ban (1969), de csak fenntartásokkal hivatkozhatunk arra a definícióra is, amelyet a *Világirodalmi lexikon*ban olvastunk (1982), nevezetesen, hogy a *modernizmus* a „19. sz. közepe után fellépő minden nem realisztikus stílusú irányzatra vonatkozhat, a régebbi izmusokra éppúgy, mint a kortársi avantgarde mozgalmakra". Mi többek között azt is hangsúlyozni szeretnénk, amikor a *Híd* modernizmusát emlegetjük, hogy nincs szó egyetlen irodalmi irányhoz való kötődésről, de nem is eklekticizmus az, amit a *Híd* lapjain látunk — nyilvánvalóan annak jeleként, hogy az elmúlt huszonöt évben szerkesztők és írók nem egyetlen irányhoz ragaszkodtak, hanem elvekhez akár a meg nem felelések vállalásának

árán is, egészen szabadon kezelve az irodalomról, a művészetekről hozzánk kerülő felfogásokat. S itt nem bocsátkozunk annak vizsgálatába, hogy ráció vagy ösztön volt-e a mércéje az eligazodásnak, a ráismerésnek és a választásnak. Általánosan kezelt kategóriák érvényesítéséről beszélhetünk csupán, s ez érthető is, ha arra gondolunk, hogy a *Híd* nem filozófiai-esztétikai szemle, hanem szépirodalmi, s megfelelő arányban kritikai és társadalmi folyóirat. Azután pedig egy hosszan tartó, néha igencsak lassú ütemű folyamatról van most szó, s ennek a folyamatnak volt sodra, s találunk állóvizeket, nyomon kísérhetünk változásokat, de az sem mellékes, hogy időszakonként ugyanannak az egy kérdésnek is más és más arc-rajza mutatta magát, s négy szerkesztői elképzelés érvénye is adva van. S adottak azok a nem egy tekintetben kinyomozhatatlan finomságú behatások, amelyek Jugoszlávia nagy irodalmi központjaiból, Belgrádból, Zágrábból, Ljubljanából, Szarajevóból hozzánk érkeztek éppen a „modernizmus-felfogás" szempontjából. Ezeknek még csak vázlatos felmérésére, megközelítésére sem vállalkozhatunk hozzászólásunkban.

De a továbbgondolkodás serkentésére felkínálhatunk két, a *Híd* „modernizmusát" véleményünk szerint befolyásoló és kifejező nézetrendszert: Sinkó Ervinét és Oto Bihalji Merinét. Sinkó Ervin az irodalomról való gondolkodásunk béna, vagy bénulni kezdő idegpályáit aktivizálta, kezdve az 1950-es évek második felétől megjelenő tanulmányaiban, köztük a *Mit adhat a költő* című 1959-es írásával (1959. 6.), különösképpen pedig a *Széljegyzetek a költészetről, a költészet és a történelem viszonyáról és az irodalomtörténet problematikájáról* (1962. 10. és 11.) című nagylélegzetű tanulmányával. Mi most csak pólusait írjuk be annak a nézetrendszernek, amit Sinkó Ervin hirdetett, elhatároló erővel befolyásolva a modern irodalom kérdésében alakuló felfogásunkat. „A költői mű — olvassuk a *Mit adhat a költő* című tanulmányban — mindig egy egyszeri személyiségnek egyszeri egyéni kifejezése, de a mű jelentősége attól függ, hogy a valóságnak milyen széles körére és milyen intenzitással reagál az egyéniség, aki a műben megszólal..." A költészetről írott „széljegyzetében" megerősítve a fent idézetteket továbbmondja: „Ahol és ahányszor költő szólal meg, a szó és vele a világ újjászületve, új jelentéssel gazdagodik. Minden, amit szóba foglal, önmagával azonos marad, és ugyanakkor valami egész más is lesz. Ha- költő mondja, akkor az igazságnak egy specifikus, de kétségbevonhatatlanul hiteles kritériumával a lehetetlen — a legkézzelfoghatóbb normális valóság és az illogikus — egy százszor logikusabb logika hordozója lesz." S már nem a paradoxon „villámfényeként" hat Csokonai-könyvének az a tétele, amely szerint „nem a mű egyszeriségét, értékeit és nagyságát, hanem kisiklásait, fogyatékosságait és eltorzulásait" kell „annak a kornak és társadalomnak a rovására írni, melyben a költőnek élni és halni — és költőnek lenni kényszerült". Ugyancsak 1962-ben közvetítette a *Híd* Oto Bihalji Merin nézetét: „A művészet nem a megértés, hanem a tudat eszköze..." Illetve: „A mű-

vész szeme a külső alá akar hatolni, meglátni a rejtettet, megérteni a tudattalant, megérteni és megformálni az emberi lét ki nem mondott összetevőit." (Tomán László: *A modern művészet útjai. Híd,* 1962. 11.) Vezéreszmének nyilvánvalóan elegendőek voltak az ilyen típusú megfogalmazások, amikor a „modernizmus-felfogásról" volt szó, hiszen a lényeges, a megjelenési formákon túllevő szempontokat rögzítették, egyúttal pedig magyarázzák is azt az esztétikai fogékonyságot, amelyet lépten-nyomon tetten érhetünk folyóiratunkban az 1950-es évek második felétől mind feltűnőbb módon és mind nagyobb erővel. S noha ennek a kezdetei Debreczeni József jelentkezésére mutatnak, a bizonyító anyagot sokáig nem a jugoszláviai magyar irodalom, hanem a világirodalom és a délszláv irodalmak, az 1960-as években pedig amazokéval egyenlő mértékben a magyar irodalom adta, hogy fokozatosan lássuk felzárkózni melléjük hazai magyar irodalmunk legjobbjait, elannyira, hogy az 1970-es években már ezek vannak előtérben és túlsúlyban.

Fölöttébb sokrétű és sokarcú kérdéskör tehát hazai, a *Híd*ban realizálódó modernizmusunké — mind nevekben, mind problémák tekintetében. Engedtessék éppen ezért, hogy most eltekintsünk a részletes okfejtéstől, e kérdéskör központi és csatolt eszme-tartományainak tüzetesebb feltérképezése munkájától. Szándékunk ugyanis egyetlen mozzanat előtérbe helyezése, nevezetesen az, amit a XX. század (majd a XIX. század) magyar és világirodalma felfedezésének, a modern magyar irodalom *megismerő visszaperlésének* nevezhetünk. S szólunk néhány mondat erejéig erről a kérdésről azért, mert a *Híd* irodalomtörténeti szerepét az egyetemes magyar irodalom elmúlt huszonöt esztendejének a történetében ebben a megismerő visszaperlési mozzanatban jelöljük meg. Ezt pedig a modernizmusnak oly eleven és hatékony igénye, de nem merev és dogmatikus alkalmazása tette lehetővé. A „modernizmus" definiálatlan, de nagyon jó látható zászlaját a *Híd* emelte magasra és lobogtatta meg elhatároló erővel, s jeladásnak tudta ezt a lobogást Déry Tibor és Weöres Sándor, Mészöly Miklós és Mándy Iván, Hernádi Gyula és Tandori Dezső, és Juhász Ferenc és Nagy László és Pilinszky János... Még Illyés Gyula is „modern" akart lenni a *Híd*ban, hiszen az *Újévi ablak* című képversét küldte el. De itt és ebben az esetben is a *Híd* szemléletéről és igényéről van szó elsősorban — ezzel igazodik el a jelenben (a mindenkoriban) és ennek segítségével veszi birtokba az irodalmi örökséget. És ha felsorakoztatnánk a neveket, egyértelműen kitetszene, a *Híd* igazi értékeket affirmált és segített megismerni. Természetesen nem csupán az egyetemes magyar irodalomból, hanem a délszláv népek irodalmából és a nagyvilág irodalmából is.

Rezime

„Modernizam" u Hid-u

U referatu razmatrana su tri razdoblja *Hid*-a na osnovu estetske opredeljenosti časopisa: predratni *Hid* bio je na raskršću s jedne strane jugoslovenske „socijalne literature" kada je reč o originalnoj književnoj produkciji, i narodnjaštva kada se radilo o preuzetim književnim tekstovima iz mađarske literature iz Mađarske. Posle rata, sve do 1950-ih godina skoro nedvosmisleno zastupa poglede socijalističkog realizma, a posle, jednog podužeg intermeca (od početka do kraja pedesetih godina) postao je pobornik modernog shvatanja literature (uopšte umetnosti), što je tako nedvosmisleno može se uočiti u brojevima časopisa u 1960-im godinama. Referat daje prikaz forme ovog shvatanja književnosti i ocenjuje njegov značaj, jer je *Hid* s ovom svojom stavom u značajnoj meri uticao i na tokove savremene mađarske književne misli i tokove i teoretski i praktično u afirmaciji modernih stvaralaca od Šandora Vereša do Deže-a Tandori, i tako uticao je i na borbu, što je vođen na estetskom planu između modernizma i konzervativizma i kod nas i u NR Mađarskoj, Čehoslovačkoj i u Rumunskoj, pa čak i u zapadnim zemljama formirane mađarske književnosti.

Summary

„Modernism" in Híd

The report deals with three periods of Híd, concerning the esthetic assignment of the journal: the pre-war Híd was on the crossroads of yugoslavian „social literature" when dealing with original literary production, and folk literature when publishing literature from Hungary. After the war till the fifties the journal represented the socialistic realism, later on following an intermecco (from the beginning till the end of the 50-ies) it become the supporter of modern literature and art which is evident from the issues published during the 60-ies.

The report gives an outline on forms of comprehending literature, and points out their importance. Híd with it's attitude influenced the courses of affirmation of modern writers from Sándor Weöres to Dezső Tandori, as well as the esthetic struggle of modernism vs. conservatism in Yugoslavia, Hungary, Chechoslowakia, Romania and hungarian literature in western countries as well.